

Nenuobodūs, bet ribotai naudingi Česlovo Juršėno atsiminimai

Rec.: Juršėnas, Česlovas. *Nenuobodaus gyvenimo mozaika: atsiminimai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, [2023]. – 285 p.

Dovydas Matrosovas

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
Martynas Mažvydas National Library of Lithuania
dovydas.matrosovas@lnb.lt

Santrauka. Aptariama Česlovo Juršėno atsiminimų knyga „Nenuobodaus gyvenimo mozaika“ (2023) pateikia gana ryškų ir plačiai aprašytą autoriaus bei jo gyvenimo portretą. Atskiruose ir nuo kitų atsietuose knygos skyriuose skaitytojas susipažįsta su Juršėnui svarbiausiais ir įdomiausiais jo gyvenimo įvykiais, karjeros vingiais, įdomiausiais ar svarbiausiais pasiekimais, pagrindiniais jo interesais ar pomėgiais, pasaulėžiūros aspektais. Vis dėlto dėl knygos formos ir struktūros Juršėno aprašomi įvykiai ar asmenys neretai parodomi paviršutiniškai, šiuose atsiminimuose neretai trūksta platesnio konteksto ar išsamesnio aprašymo. Dėl to ši atsiminimų knyga negalėjo ženkliu papildyti mūsų žinių apie netolimos praeities įvykius ir asmenis.

Reikšminiai žodžiai: Česlovas Juršėnas, atsiminimai, sovietmetis, valstybės veikėjai, politikai, politika šiuolaikinėje Lietuvoje, šiuolaikinės Lietuvos politinė istorija.

The Mosaic of a Not Boring Life: Memoirs of Česlovas Juršėnas

Rev.: Juršėnas, Česlovas. *Nenuobodaus gyvenimo mozaika: atsiminimai* [The Mosaic of a Not Boring Life: Memoirs]. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, [2023]. – 285 p.

Abstract. Česlovas Juršėnas, the author of the memoirs, “The Mosaic of a Not Boring Life” (2023), portrays himself and his life in a rather vivid and widely described manner. In chapters, which function as separate parts in the book, the reader is introduced to the most memorable events of author’s life, the twists and turns of his career, the most interesting or most important achievements, his main interests or hobbies, and aspects of his worldview. However, due to the form and structure of the book, Juršėnas often presents the events or describes people in superficial manner. The memoirs lack a broader context or a more detailed description and, therefore, fail to deepen our knowledge of the events and persons of the recent past.

Keywords: Česlovas Juršėnas, memoirs, Soviet era, statesmen, politicians, politics in modern Lithuania, political history of modern Lithuania.

Perskaičius 2023 m. išėjusią signataro, buvusio Seimo pirmininko ir ilgamečio Seimo nario Česlovo Juršėno atsiminimų knygą „Nenuobodaus gyvenimo mozaika“ (jau išleista keletas naujų jos laidų) galima būtų susimąstyti apie tai, koks yra ar turėtų būti memuarų ar autobiografijų vaidmuo, ko mes galime

Received: 31/10/2024. **Accepted:** 12/11/2024.

Copyright © 2024 Dovydas Matrosovas. Published by the [Martynas Mažvydas National Library of Lithuania](#). This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY 4.0\)](#), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

tikėtis iš tokių knygų, kokios jos turėtų būti, kokią vietą užima (ar turėtų užimti) kalbant apie mūsų valstybės ar visuomenės istoriją. Pirmiausia, žinoma, tokio pobūdžio kūriniai yra skirti pažinti pačiam autoriui (arba bent kaip jis save mato ar nori matyti), jo gyvenimui bei pasaulėvaizdžiui, suteikia tam tikrą laikotarpio, praeities įvykių ar asmenų paveikslą, kuris, nors ir visada subjektyvus, gali padėti aiškinant praeitį, papildyti mūsų žinias apie praeities įvykius ar asmenis.

Č. Juršėno „Nenuobodaus gyvenimo mozaika“ pateikia gana ryškų ir plačiai aprašytą autoriaus bei jo gyvenimo portretą. Knygoje jis atsimena savo vaikystę ir studijų metus, išėjus mokslus (taip pat ir tuometinio Leningrado aukštojoje partinėje mokykloje), darbą sovietmečiu televizijoje ir laikraščių redakcijose (su kokiais ribojimais ir spaudimu jam tekdavo susidurti ir kaip jis bandė siekti pokyčių), aprašo kelis ryškesnius epizodus iš savo darbo Centro komitete (ir kaip stengėsi pasinaudoti ribotomis galiomis, kad padėtų kitiems asmenims), kalba apie anksti įgytą susidomėjimą pasaulio reikalais ir kaip pagal tai skaitė paskaitas (bei kokių kartais įvykdavo su tuo susijusių kuriozų), aprašo, kaip ir kokiuose rinkimų maratonuose dalyvavo (vėlgi, kokių neretai juokingų situacijų tekdavo patirti), kaip ir ką veikė, patekęs į Aukščiausiąją Tarybą, atkuriant Lietuvos nepriklausomybę, ką nuveikė tapęs Seimo pirmininku, aprašo per ilgą laiką besikeitusį savo santykį su užsienio šalimis ir jų atstovais (pradedant ribotais susitikimais sovietmečiu ir baigiant oficialiais vizitais ir susitikimais jau nepriklausomoje Lietuvoje). Autorius paskyrė atskirus skyrius tokiems savo pomėgiams kaip knygos ir šachmatai, atskirai kalba apie savo kaip enciklopedisto veiklą, aprašo savo laisvamanišką santykį su bažnyčia, savo kaip blaivininko gyvenimo būdą, kildavusias kuriozines situacijas.

Tai trumpas ir neišsamus aprašymas, apie ką Juršėnas pasakoja savo knygoje, tad užmojis platus, ypač aprašant savo gyvenimą. Česlovui Juršėnui ši užduotis apskritai pavyksta, nors knygos apimtis nesiekia 300 puslapių. Skaitytojas susipažįsta (bent paviršutiniškai) su svarbiausiais Juršėno gyvenimo įvykiais, karjeros vingiais, pasiekimais, pagrindiniais jo interesais ar pomėgiais, pasaulėžiūros aspektais (kiek paviršutiniškai). Potencialus skaitytojas, niekadęs neklausęs ar neskaitęs pokalbių su Juršėnu, greičiausiai sugebės susidaryti tokį autoriaus vaizdinį, kokį galima rasti susiformavusį viešojoje erdvėje jau prieš porą dešimtmečių: eruditas, diplomatiškas, mėgstantis pašmaikštauti, nevengiantis ironijos kitų, bet taip pat ir savo atžvilgiu.

Taigi, jeigu vienas iš pagrindinių tokio pobūdžio memuarų tikslų yra nutapyti skaitytojui tam tikrą autoriaus ir jo gyvenimo portretą, galima gana drąsiai teigti, kad ši knyga daugiau ar mažiau pavykusi¹. Žinoma, galima būtų klausti, ar daug naujo ji pasako apie autorių, kiek atskleidžia iki šiol nežinomų jo asmens ar gyvenimo aspektų? Šiuo aspektu teisingiausia būtų atsakyti, kad šie atsiminimai papildė mūsų žinias apie jį autorių, pateikia detalių apie jo gyvenimą, tačiau apskritai Česlovas Juršėnas išnyra iš šios knygos kaip tas pats asmuo, atpažįstamas iš begalės interviu, duotų per daugiau nei 30 metų. Ieškantys sužinoti apie jį ko nors naujo ar netikėto, šioje knygoje greičiausiai to nesuras² dėl jos formos: Juršėnas nebando kuo plačiau ir nuodugniau chronologiškai rekonstruoti savo gyvenimo ar kokio ryškesnio laikotarpio (kaip neretai yra daroma autobiografijose ar memuaruose), bet ima vieną svarbų jam gyvenimo aspektą ar etapą (pavyzdžiui, vaikystę, studijos universitete, darbas televizijoje, šachmatai, Seimo pirmininko pareigos ir kt.), chronologiškai aprašo svarbiausius (ar, jo nuomone, įdomiausius) su tuo susijusius atsiminimus (bei savo vertinimus ir įžvalgas) viename atskirame skyriuje, tada kitame skyriuje pereina prie kito gyvenimo aspekto ar etapo ir taip dėlioja savo gyvenimo mozaiką, kur vienas atskiras jo gyvenimo etapas ar aspektas (domėjimasis pasauliu, enciklopedisto veikla, dalyvavimas rinkimų maratonuose, buvimas opozicijoje) aprašomas neretai atsietai nuo kito. Kiekvienas skyrius iš principo

¹ Kiek atskiri Juršėno aprašomi įvykiai atspindi istorinę realybę, paliekama įvertinti istorikams ar jo amžininkams bei įvykių liudytojams; šioje apžvalgoje labiau koncentruojamasi į tai, kaip pats autorius konstruoja savo gyvenimo ir savo paties įvaizdį.

² Be abejo, tai, kad su šiuo ilgamečiu politiku galima netiesiogiai susipažinti perskaičius sąlyginai trumpą knygą, o ne naršant dešimtmečių senumo periodinę spaudą, yra privalumas, juo labiau kad nemažai jo aprašomų atsiminimų ar temų (tarkim, apie jo santykį su bažnyčia, šachmatų pomėgį, taip pat sulaužytų akinių istorijas) jis yra aptaręs ankstesniuose interviu (kartais net panašiais žodžiais).

gali būti skaitomas kaip atskiras tekstas, kuriame Juršėnas glaustai pasidalija ryškiausiais ar svarbiausiais atsiminimais apie X, Y ar Z.

Nors tokia forma prisideda prie to, kad knyga skaitoma gana greitai ir lengvai, ir kartu leidžia Juršėnui sudėlioti bei sugrupuoti svarbiausius jam gyvenimo įvykius (paįvairinant atskirus pasakojimus šmaikščių ar kurioziškų situacijų aprašymais ar vėlesnėmis įžvalgomis), vis dėlto taip struktūruojant Juršėno gyvenimas iš dalies netenka vientisumo. „Nenuobodaus gyvenimo mozaika“ yra ne tiek knyga apie Česlovo Juršėno gyvenimo visumą nuo pradžios iki šių dienų, bet rinkinys atskirų tekstų, kuriuose autorius arba kalba apie save kaip apie X (kaip apie Seimo pirmininką, studentą, Centro komiteto darbuotoją, etc.), arba pasakoja apie savo santykį ar patirtis su X (su šachmatais, su Sąjūdžiu, su užsieniu, etc.). Tai nereiškia, kad atskiri aprašomi epizodai, etapai ar pan. nėra svarbūs ar ko nors nepasako apie autorių ar jo gyvenimą. Vis dėlto perskaičius knygą susidaro įspūdis, kad lengvai būtų galima pašalinti kurį nors skyrių ar kelis, ir struktūriškai knyga dėl to pernelyg nenukentėtų, o skaitydamas kitus skyrius greičiausiai to nė nepastebėtum³.

Tokia šių atsiminimų forma ir pobūdis turi ir kitą nemenką trūkumą – dėl sąlyginai nedidelės knygos apimties (285 p.) Juršėno galimybės įsigilinti į tam tikrą savo gyvenimo etapą, pomėgį, darbą ir su tuo susijusius kitus asmenis ar santykius su jais tampa sąlyginai ribotos. Autorius gana išsamiai aprašo svarbiausius ar įsimintiniausius (jam asmeniškai) įvykius, papildė juos šmaikščiomis anekdotinėmis situacijomis ar savo vėlesnėmis interpretacijomis, svarstymais ir vertinimais, sukurdamas gana aiškų vaizdą, kaip jis mato (ar bent nori pristatyti kitiems) savo gyvenimą. Tačiau knygoje galima kartais pasigesti tam tikro kasdienybės ar įprastos rutinos fono, kuris galėtų geriau įprasminti tuos svarbius, ypatingus ar tiesiog įdomesnius atsiminimus, į kuriuos autorius koncentruojasi.

Taip skyriuje apie savo darbą Centro komitete (p. 90–99) Juršėnas greičiausiai dėl suprantamų priežasčių daugiausia laiko skiria aptarti byloms ir situacijoms, kai bandė padėti kitiems žmonėms ar padaryti tai, ką laikė esant teisinga. Visus šiuos atvejus aprašo pakankamai detalai ir sugeba parodyti tam tikrą sovietinės vidurinės grandies *aparatchiko* pasaulį (skundai, griežta hierarchija ir kontrolė, bet kartu skirtingi būdai tai apeiti). Vis dėlto iki galo neaišku, ką iš tiesų ar dažniausiai veikdavo Juršėnas, dirbdamas Centro komitete, kokia jo veikla buvo tarp tų išskirtinių atvejų, kuriuos aprašo. Kaip atrodė jo įprasta kasdienybė, kokie buvo jo santykiai su vadovais. Skyriuje „Sąlytis su Sąjūdžiu“ (p. 120–122) Juršėnas labai trumpai aprašo kelis sąlyčius su Sąjūdžiu, jo atstovais šio judėjimo pradžioje ir šiek tiek vėliau. Trumpumas, žinoma, suprantamas ir lengvai paaiškinamas – Juršėnas nebuvo Sąjūdžio narys, tad nereikia tikėtis, kad dalytųsi plačiais atsiminimais apie judėjimą, kuriame nedalyvavo. Tačiau Persitvarkymo Sąjūdis buvo masinis reiškiny, surinkdavęs didžiules minias, pritraukęs vienus žymiausių to meto okupuotos Lietuvos žmonių, buvo kuriami daugiau ar mažiau nepriklausomi laikraščiai, buvo bandoma megzti ryšius su laisvaisiais Vakara. Ar tikrai laikraščiuose ir televizijoje dirbęs, apie aktualijas paskaitas skaitęs aktyvus partijos narys neturėjo pokalbių, diskusijų ar ginčų apie šį politinį judėjimą? Kokią nuomonę (bent tuo metu) apie įvykius turėjo artimiausi kolegos, partiečiai, šeimos nariai? O jei tokių pokalbių iš tiesų nebuvo, tai gal vertėjo pabandyti po daugiau nei trisdešimties metų pagalvoti, kodėl jų nebuvo?

Didesnio dėmesio tokioms smulkesnėms, kasdieniškesnėms detalėms stoka lemia, kad šioje knygoje parodomas Juršėno gyvenimas atrodo kiek sterilus, ne toks gyvybingas ir ne visai organiškai „apkarpytas“. Tai lyg šeimyniniame albume būtų sudėtos tik ypatingų progų, švenčių ar išvykų nuotraukos, kuriose visi sąmoningai pozuoja, bet beveik nėra įprastos, banalios kasdienybės vaizdų (kurie neretai, praėjus ilgesniam laikui, tampa gerokai įdomesni). Dėl tokio kasdienio gyvenimo matmens trūkumo asmenys, figūruojantys knygos skyriuose (nebent išskyrus artimiausius Juršėno šeimos narius), dažniausiai pasirodo tik labai paviršutiniškai, pavyzdžiui, kalbėdamas apie kokią nors buvusią darbovietę, Juršėnas pamini tą ar aną kolegę buvus ypač svarbią arba aprašo kelis pavienius ryškiausius atsiminimus, užuot plačiau

³ Pavyzdžiui, Juršėnas parašė atskirą skyrių apie savo patirtį opozicijoje (p. 224–232), tačiau tam, kad jį suprastum, visai nebūtina perskaityti skyrių apie tai, kaip jis ėjo Seimo pirmininko pareigas (p. 183–203).

apibūdinęs nuolatinį bendravimą ir bendradarbiavimą su tais asmenimis, kas sukurtų ryškesnį tiek tų asmenų⁴, tiek paties Juršėno paveikslą.

Galima būtų spėlioti, ar ilgametė Juršėno kaip enciklopedisto patirtis (apie tai jis kalba šios knygos p. 72–76) nepakišo jam kojos. Enciklopedijos įrašai ar straipsniai turi būti gana aiškūs ir pakankami, kad skaitytojas, ieškantis informacijos apie tam tikrą asmenį, vietą, įvykį ar pan., galėtų greitai ir patogiai ją surasti ir gautų visus pagrindinius faktus, todėl enciklopedijose neretai apsiribojama pačia svarbiausia ar pagrindine informacija. Žinoma, Juršėnas atsiminimuose leidžia sau išsiplėsti daugiau negu tipiniame enciklopedijos straipsnyje, tačiau neišvengiamai teikia pirmenybę ryškesniems įvykiams ir įspūdžiams, nesigilindamas į foninius įvykius.

Nepaisant šių pastabų galima teigti, kad knyga iš principo atlieka turbūt svarbiausią savo tikslą – gana plačiai (jei ir ne pernelyg giliai) aprašo svarbiausius autoriui gyvenimo epizodus ir suteikia skaitytojui pakankamai ryškų Juršėno bei jo gyvenimo portretą, taip pat galimybę, nors ir ribotai, pamatyti jau vis toliau praeityje liekančius laikotarpius ir įvykius taip, kaip jis matė (ar bent kaip atsimena). Vis dėlto, jei ir pripažinsime, kad Juršėno atsiminimai atlieka šią ginčytinai svarbiausią tokio žanro knygos funkciją, jie galėjo skaitytojui suteikti platesnį supratimą ir naujų žinių apie atskirus istorinius įvykius, politinius sprendimus ar asmenis. Pavyzdžiui, kalbėdamas apie jau nepriklausomos Lietuvos laikotarpį, kai darbavosi Seime, iš pradžių Lietuvos demokratinėje darbo partijoje (LDDP), vėliau, partijoms susijungus, – Lietuvos socialdemokratų partijoje (LSDP), jis ne kartą pamini, *kad* jis kartu su partija bandė priešintis konservatorių vykdomai politikai ar taisyti jų sprendimus, *kad* sugebėjo pasiekti teigiamų rezultatų, *kad* įteikė prašymą įstoti į NATO ir Europos Sąjungą (ir *kad*, galop, įstojome ir *kad* tai buvo vieni svarbiausių pasiekimų), tačiau *kaip* tai vyko, kokie procesai ir vidinės diskusijos vyko tarp valdančiųjų ir partijoje, kad būtų prie to prieita?⁵ Pavarčius XX a. dešimtojo dešimtmečio antros pusės spaudą galima pamatyti, kad LDDP tikrai nebuvo stalininio stiliaus partijos vienybės, buvo skirtingos ideologinės ar interesų grupės, atskirų asmenų nesutarimai, jų ginčai neretai iškildavo į viešumą⁶. Juršėnas buvo aktyvus ir matomas partijos narys (ir tikrai ne pačioje žemiausioje pozicijoje), tad greičiausiai tikrai galėtų nemažai papasakoti, kas ir kaip buvo sprendžiama, bet kažkodėl apie tai nesiplečia⁷. Apskritai keista gali pasirodyti tai, kad knygoje, kurioje galima rasti atskirus skyrius apie Juršėno šachmatų hobį ar enciklopedisto veiklą, nėra skyriaus apie jo kaip LDDP partijos pirmininko (1996–2001 m.) veiklą.

Autorius p. 118–119 pamini, kad 2000 m. Seimo rinkimuose LDDP ėjo bendru sąrašu su LSDP ir kad 2001 m. šios dvi partijos po ilgo ir sudėtingo nuomonių derinimo (Juršėnas šiame procese aktyviai dalyvavo kaip LDDP pirmininkas) galop susijungė į bendrą LSDP. Galima tik spėti, kas slėpė viso šito svarbaus politinio proceso užkulisiuose, kaip juose pasirodė ir veikė politikai, iš kurių kai kurie iki šiol dar aktyviai veikia, o apie kai kuriuos jau rašoma istorijos vadovėliuose. Deja, išskyrus du sakinius, kuriuose paminimi šitie įvykiai ir keli dalyvavę asmenys, Juršėnas nemato reikalo išsamiau to aprašyti (nors pats pasako aktyviai tame dalyvavęs). Galima būtų kelti klausimą, kodėl Juršėnas nemato reikalo plėstis ir nuodugniau pakalbėti šiomis ir kitomis temomis. Galbūt, kaip minėta, pati knygos struktūra

⁴ Pavyzdys galėtų būti A. Brazauskas, kuris knygoje pasirodo ne kartą. Viename iš ankstesnių interviu Juršėnas Brazauską pavadino vienu iš svarbiausių šiuolaikinės Lietuvos asmenų („Respublika“, 2018 05 19–25, p. 6), tačiau perskaičius knygą tikrai nesusidaro įspūdis, kad pirmasis nepriklausomoje Lietuvoje išrinktas prezidentas yra vertas tokio apibūdinimo, labai abejotina, ar skaitytojas apskritai susidarys įsimintinesnį įspūdį apie jį ar sužinos ką nors naujo. Iš tiesų, 2018 m. vasario 24 d. „Lietuvos žinių“ (p. 3) laikraštyje galima rasti interviu su Juršėnu, kuriame jis daug išsamiau papasakoja apie buvusį prezidentą Brazauską ir jūdvių darbą.

⁵ Pavyzdžiui, Juršėnas vienoje knygos vietoje (p. 236–237), užsimindamas apie savo kaip Seimo pirmininko susitikimą su Džocharu Dudajevu, Čečėnijos prezidentu per pirmąjį Čečėnijos ir Rusijos karą, kalba apie dešiniųjų siekį, kad Lietuva pripažintų Čečėnijos nepriklausomybę ir kad LDDP tam prieštaravo, tačiau nepaaiškina, kodėl jo partija laikėsi tokios pozicijos (ir kaip prie to buvo prieita).

⁶ Kalbant apie, tarkim, stojimą į NATO, 2000 m. LDDP partijos laikraštyje „Mūsų balsas“ (Nr. 17, p. 1, 3) galima rasti viešą laišką, kuriame prieštaraujama stojimui į šią organizaciją.

⁷ Viena išimčių – kai Juršėnas savo knygos skyriuje apie apkaltas Lietuvoje (p. 218–223) kalba apie tuometinio ministro pirmininko Adolfo Šleževičiaus apkaltą, kaip buvo nuspręsta, kad Šleževičius turi trauktis iš pareigų ir kaip per susitikimą su juo Juršėnas bando jį įkalbėti tai padaryti.

nepalieka vietos taip ir tokiomis kryptimis išsiplėsti, nes orientuojamasi tik į autoriui įsimintiniausius ir su juo labiausiai susijusius įvykius. Galbūt Juršėnui dar išlieka artimas atstovo spaudai, „spouksmeno“ (p. 121) vaidmuo ir jis, pristatydamas tam tikrą temą visuomenei, stengiasi nesiplėsdamas sukurti vieną, palankesnę jam ir jo ilgametei partijai, situacijos vaizdą (išlikdamas diplomatiškas, neiškeldamas esamų ar buvusių, gyvų ar mirusių partiečių ar kolegų, o galbūt ir savęs paties į dviprasmišką šviesą), galbūt jam tai neatrodo svarbu ar įdomu skaitytojui. Vis dėlto, nors ir kokia būtų šio sprendimo priežastis, tai atima iš knygos nemažai potencialo. Perskaičius „Nenuobodaus gyvenimo mozaiką“ tikrai susidaro įspūdis, kad Juršėno gyvenimas buvo mažų mažiausiai nenuobodus ir kad jam teko dalyvauti įdomiuose procesuose. Didesnės apimties ar net kiek kitaip parašytoje knygoje būtų įmanoma ne tik daug geriau pažinti Česlovą Juršėną, jį supusį ir formavusį pasaulį, rasti naudingos ar naujos informacijos tiek okupuotos Lietuvos tyrinėtojams, tiek šiuolaikinės Lietuvos politikos istorijos tyrėjams.